

Research School and Virtual Learning

ORIGINAL ARTICLE

Effectiveness of Teaching Spiritual Concepts with a Focus of Religion on the Amount of Academic Alienation and Improvement of Academic Identity Among Female 7th Grade Students in Bandar Torkman City

Mina Rahdar¹, Masoomeh Bagherpoor^{2*}

1 MS.c., Department of Educational Sciences, Bandar Gaz Branch, Islamic Azad University, Bandar Gaz, Iran.

2 Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Bandar Gaz Branch, Islamic Azad University, Bandar Gaz, Iran.

Correspondence

Masoomeh Bagherpoor

Email: Ma.Bagherpur@iau.ac.ir

ABSTRACT

The present research was accomplished to aim the effectiveness of teaching the spiritual concepts with a focus of religion on the amount of academic alienation and development of academic identity among female 7th grade students in Bandar Torkman city. The research was semi-experimental and of pre-test and post-test with witness group. The statistical society included the whole female 7th grade students in Bandar Torkman city in the school year of 2021-2022 with the number of 1250 people whom they were divided 25 people in experiment group and 25 people in witness group. Data collection tool contained standard questionnaire of academic alienation by Mio & Rosalind (1992) and academic identity by Vaz & Issacson (2008) and the intervention tool was teaching spiritual concepts with a focus of religion within 13 sessions of 90-minute for twice a week based on a model by Amini et al. (2017). The obtained data were analyzed using Covariance analysis in the software SPSS-24. The results showed that there's a significant difference among the components of academic alienation (abnormality, meaningless, powerless and social solidarity) and improving the components of academic identity (successful academic identity, late academic identity, confused academic identity and follower academic identity).

How to cite

Rahdar M. & Bagherpoor, M. (2023). Effectiveness of teaching the spiritual concepts with a focus of religion on the amount of academic alienation and improvement of academic identity among female 7th grade students in Bandar-e Torkman City. *Research in School and Virtual Learning*, 11(1), 97-106.

KEYWORDS

Spirituality, Academic Alienation, Academic Identity.

نشریه علمی

پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی

«مقاله پژوهشی»

اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر میزان ازخودبیگانگی تحصیلی و بهبود مؤلفه‌های هویت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهرستان بندرترکمن

مینا رهدار¹، معصومه باقرپور^{2*}

چکیده

تحقیق حاضر با هدف اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر میزان ازخودبیگانگی تحصیلی و بهبود هویت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهرستان بندرترکمن صورت گرفت. تحقیق نیمه‌آزمایشی و از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه گواه بود. جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهرستان بندرترکمن در سال تحصیلی 1400-1401، به تعداد 1250 نفر بود که به صورت تصادفی 25 نفر در گروه آزمایش و 25 نفر در گروه گواه قرار گرفتند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه استاندارد ازخودبیگانگی تحصیلی میو و روزالیند (1992) و هویت تحصیلی واز و ایزاکسون (2008) و ابزار مداخله آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب طی 13 جلسه 90 دقیقه‌ای به مدت دو بار در هفته بر اساس الگوی امینی و همکاران (1396) بود. داده‌های به دست آمده از اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از تحلیل کوواریانس در نرم افزار SPSS24 تحلیل شد. نتایج نشان داد ازخودبیگانگی تحصیلی (ناهنجاری، بی‌معنایی، بی‌قدرتی و انزوای اجتماعی) و بهبود مؤلفه‌های هویت تحصیلی (هویت تحصیلی موفق، هویت تدریس دیررس، هویت تحصیلی سردرگم و هویت تحصیلی دنباله‌رو) تفاوت معناداری دارند.

واژه‌های کلیدی

معنویت، ازخودبیگانگی تحصیلی، هویت تحصیلی.

1 کارشناس ارشد، گروه علوم تربیتی، واحد بندرگز، دانشگاه آزاد اسلامی، بندرگز، ایران.
2 استادیار، گروه علوم تربیتی، واحد بندرگز، دانشگاه آزاد اسلامی، بندرگز، ایران.

نویسنده مسئول:

معصومه باقرپور

رایانامه: Ma.Bagherpur@iau.ac.ir

استناد به این مقاله:

مینا رهدار و معصومه باقرپور (1402). اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر میزان ازخودبیگانگی تحصیلی و بهبود مؤلفه‌های هویت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهرستان بندرترکمن. فصلنامه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، 11(1)، 97-106.

مقدمه

یکی از مفاهیمی که در سطح نظام آموزشی مطرح و مرتبط با سطح پیشرفت دانش‌آموزان است و همچنین از مهم‌ترین مشکلاتی است که عده‌ای از دانش‌آموزان در طی تحصیل دچار آن می‌شوند، از خودبیگانگی تحصیلی است. این نوع از خودبیگانگی موجب می‌شود که دانش‌آموزان از جنبه‌های خاص یا قلمرو مدرسه مانند یادگیری، معلمان و همکلاسی‌ها بیگانه می‌شوند (موریناچ، هادجار و هاسچر¹، 2020). همچنین از خودبیگانگی تحصیلی به تجربه انزوا از یک گروه یا فعالیتی گفته می‌شود که انتظار می‌رود فرد در حالت عادی با آن گروه احساس همبستگی نموده یا با آن فعالیت درگیر شود و خود را در قالب رفتارهای مخربی از قبیل عضویت در گروه‌های خلافکار، خشونت خرابکاری یا ولگردی، غیبت از مدرسه و مدرسه‌گریزی و یا سایر رفتارهای منحرف نشان می‌دهد (فلاحی، میکائیلی و احمدی، 1398). در جهت علت از خودبیگانگی تحصیلی عمدتاً از رویکرد انتقادی برای تبیین این علت‌ها استفاده شده و در سطح کلان، از دید جامعه‌شناسان انتقادی نظام مسلط فرهنگی-اجتماعی و روابط حاکم بر آن موجب بیگانگی انسان می‌شود (ثلاثی، 1397). فردی که دچار از خودبیگانگی شده خودش را آن‌گونه که واقعیت دارد، حس نمی‌کند، به طوری که قادر به فراگیری چگونگی کنترل عواقب و نتایج اعمال و رفتارهای خود در جامعه نیست (میرزایی و افشاریان، 1396) و وجود این شرایط باعث می‌شود دانش‌آموزان کمترین مشارکت را در فرایندهای سازمانی داشته باشند. علاوه بر آن از خودبیگانگی از سازمان‌های آموزشی موجب گریز افراد از فرایندهای یادگیری سازمان یافته در تمام عمر می‌شود (فلاحی و همکاران، 1398).

از طرفی، هویت تحصیلی² یکی از مسائل مهمی است که دانش‌آموزان در مقطع متوسطه با آن مواجه هستند و بازتابی از انواع شایستگی، خودمختاری، هدفمندی، باورهای کارآمدی و تجربه و هیجان‌های رایجی است که نوجوانان در کلاس درس با همسالان و معلمان خود دارند و مشخصه آن چگونگی عمل کردن در عرصه‌های تحصیلی است (رفیعی فرد و همکاران، 1401). واز و ایزاکسون³ (2008) با پذیرش این پیش فرض که منزلت‌های هویت زمینه وابسته هستند، با در نظر گرفتن حیطه تحصیلی به عنوان یکی از حیطه‌های مهم زندگی، منزلت‌های چهارگانه هویت تحصیلی را ارائه کرده‌اند که شامل منزلت تحصیلی سردرگم، منزلت تحصیلی دنباله‌رو، منزلت تحصیلی دیررس و منزلت تحصیلی موفق است (مهدی‌زاده و مهموئی، 1398). پس میزان برخورداری نوجوانان از هویت در دوران نوجوانی مسئله‌ای اساسی تلقی می‌شود. متغیر هویت از جمله

ابعاد شخصیتی است که در زمینه عملکرد تحصیلی نقش مهمی دارد. در این راستا، هویت تحصیلی اشاره به باور شخص در باره نحوه درس خواندن و استفاده از راهبردهای مؤثر برای کسب موفقیت در این مسیر دارد (روان، سماوی، جاودان و حاج علیزاده، 1400). آخرین منزلت، شکل‌گیری هویت تحصیلی موفق است که به تعهد نسبت به مجموعه‌ای از ارزش‌های تحصیلی اشاره دارد که به دنبال دوره‌ای از کاوشگری شکل گرفته است (مهدی‌زاده و مهموئی، 1398).

بی‌تردید تربیت روحی و معنوی نوجوانان باید از آغاز حیات آنان مدنظر گرفته شود چرا که در سنین نوجوانی آنها می‌خواهند هویت شخصی پیدا کنند، کم‌کم از والدین خود جدایی بیشتری پیدا می‌کنند و وابستگی کمتری می‌یابند و همین امر باعث می‌شود هدایت و میزان برخورداری آنها از باورهای معنوی ویژگی خاصی پیدا کند؛ به گونه‌ای که میزان آشنایی با باورهای معنوی و نگرش به آن می‌تواند نشاط و شادابی را برای دانش‌آموزان به ارمغان آورد (معدای رودسری، 1398). آموزش مفاهیم معنوی با توجه به کشورها، فرهنگ‌ها، دین و مذاهب مختلف، تعریف‌ها و جلوه‌های متفاوتی پیدا کرده است (سرمدی و همکاران، 1393). در تعریف معنویت، کسانی قائل به این هستند که معنویت، همان آداب معنوی بوده که شامل اعمالی از قبیل نیایش و مراقبه، گاهی روزه‌گرفتن و توبه از گناهان را شامل می‌گردد؛ گروهی دیگر نیز معنویت را طلب فهم خود در ارتباط با بینش افراد راجع به فراواقعیت غایی و زیستن براساس آن فهم تلقی می‌نمایند (الوندی، 1393)؛ بنابراین رفتارها گرایش‌های مذهبی و معنویت توأم با آن جزء فاکتورهای اساسی در زندگی هستند؛ اعتقاد به یگانگی خدا، خواندن کتاب الهی، نیایش، رفتن به اماکن مذهبی از جمله عواملی هستند که می‌توانند به کمتر آسیب دیدن افراد در مواجهه با رویدادهای تنش‌زای زندگی کمک نموده و باعث ایجاد آرامش درونی در افراد گردند. تحقیقات کمی در زمینه مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر میزان از خودبیگانگی تحصیلی و هویت تحصیلی کار شده است. رشیدزاده (1400) در پژوهشی به اثربخشی آموزش برنامه مبتنی بر معنویت و آموزه‌های اسلامی بر اضطراب و تاب‌آوری تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه شهر تبریز پرداختند. یافته‌ها نشان داد آموزش برنامه مبتنی بر معنویت و آموزه‌های دین اسلام بر کاهش اضطراب تحصیلی و نیز افزایش تاب‌آوری تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر مثبت و معناداری داشته است. گودرزی‌زاده، (1397) در پژوهشی به بررسی نقش جهت‌گیری مذهبی معنویت بر هویت فردی دانشجویان دانشگاه اراک پرداخت. یافته‌ها نشان داد جهت‌گیری مذهبی معنویت، رابطه مثبت معناداری با هویت فردی دارد. در این مقاله به تعریف تبیین

1 Morinaj, Hadjar, & Hascher

2 Academic identity

3 Was & Isaacson

شهر بندرترکمن ورودی سال تحصیلی 1401-1400، به تعداد 400 نفر بود. بدین منظور باتوجه به معیارهای ورود به مطالعه (دانش‌آموزان دختر، همگن بودن جامعه آماری، تمایل به شرکت در پژوهش و جلب رضایت والدین جهت مشارکت در پژوهش) 50 نفر به‌عنوان نمونه در دو گروه آزمایش 25 نفر و کنترل 25 نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. برای گروه آزمایش پروتکل آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب با الهام از الگوی امینی، شریعتمدار و نعیمی (1396) اجرا شد اما گروه گواه آموزشی دریافت نکردند.

ابزار گردآوری داده‌ها: پرسش‌نامه از خودیگانگی تحصیلی: جهت سنجش از خودیگانگی تحصیلی از مقیاس میو و روزالیند (1992) استفاده شد. این پرسش‌نامه شامل 19 گویه و چهار خرده‌مقیاس می‌باشد. خرده‌مقیاس بی‌هنجاری از گویه 1 تا 5، بی‌معنایی از گویه 6 تا 9، بی‌قدرتی از گویه 10 تا 14 و انزوای اجتماعی از گویه 15 تا 19 است. این پرسش‌نامه در طیف لیکرت 5 گزینه‌ای از کاملاً موافقم با نمره 1 تا کاملاً مخالفم با نمره 5 می‌باشد. بالاترین نمره 49 و پایین‌ترین نمره 19 می‌باشد. در پژوهش موسوی و حیدرپور مرند (1391) روایی محتوایی پرسش‌نامه مورد تأیید متخصصین و اساتید مربوطه قرار گرفته و پایایی آن نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ 80 درصد گزارش گردید.

پرسش‌نامه هویت تحصیلی: این پرسش‌نامه توسط واز و ایزاکسون (2008) جهت اندازه‌گیری هویت تحصیلی ساخته شده و دارای 40 گویه و 4 خرده‌مقیاس است. خرده‌مقیاس هویت تحصیلی موفق (سؤالات 5، 17، 18، 25، 28، 32، 38، 40)، هویت تدریس دیررس (سؤالات 7، 12، 14، 21، 24، 27، 31، 34، 36، 37)، هویت تدریس سردرگم (سؤالات 2، 3، 8، 13، 15، 19، 23، 26، 35) و هویت تحصیلی دنباله‌رو (سؤالات 1، 6، 9، 10، 11، 16، 20، 22، 29) است. نمره‌گذاری پرسش‌نامه براساس طیف 5 درجه‌ای لیکرت از کاملاً مخالفم با نمره 1 تا کاملاً موافقم با نمره 5 می‌باشد. واز و ایزاکسون (2008) پایایی پرسش‌نامه را با ضریب آلفای کرونباخ 86 درصد گزارش کردند و روایی آن نیز مورد تأیید متخصصین و اساتید مربوطه قرار گرفت. برای تحلیل داده‌ها از آزمون کوواریانس به‌وسیله نرم‌افزار SPSS-24 استفاده شد.

هویت، هویت دینی ارکان سازنده آن همچنین به نقش کارکرد دین در شکل‌گیری هویت فردی اجتماعی پرداخته ابعاد مختلف آن مورد ارزیابی قرار گرفته شد. عظیمی و همکاران (1397) در پژوهشی به بررسی اثربخشی معنویت درمانی اسلامی بر تعلل‌ورزی و اشتیاق تحصیلی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل پرداختند. یافته‌ها نشان داد اثربخشی معنویت درمانی اسلامی بر کاهش تعلل‌ورزی و افزایش اشتیاق تحصیلی دانشجویان تاثیر معناداری دارد. موسورینجان، شاردای، واتس، گالن (2021) در پژوهشی به بررسی مذهب و معنویت پرداخته بودند، به این نتیجه دست یافتند که مطالعه معنوی و رویکردهای دینی در آموزش، تحصیل، مباحث فرهنگی و اجتماعی تاثیرگذار می‌باشد. اینکرسول و همکاران (2021) در مقاله خود به این نتیجه دست یافتند مذهب و معنویت تاثیر زیادی در هویت تحصیلی دانشجویان دارد. ساری و همکاران (2019) در پژوهشی به بررسی رابطه معنویت با عملکرد تحصیلی در دانش‌آموزانی سوئدی پرداختند. یافته‌ها نشان داد بین معنویت با بهبود عملکرد تحصیلی در دانش‌آموزان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. پنت و سیرواستاوا¹ (2019) در پژوهشی به بررسی اثربخشی رویکردهای معنوی بر افزایش سرزندگی تحصیلی در میان دانش‌آموزان سوئدی پرداختند. یافته‌ها نشان داد رویکردهای معنوی و پروراندن آن با افزایش سرزندگی تحصیلی در میان دانش‌آموزان تاثیر مثبت و معناداری دارد. میدی، کاسموس و سینیک² (2019) در پژوهشی به بررسی اثربخشی رویکردهای معنوی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان کانی بونگان در جنوب شرقی آسیا پرداختند. یافته‌ها نشان داد دانش‌آموزانی که از راهکارها و ارزش‌های معنوی بهره می‌گیرند پیشرفت تحصیلی بالایی را نیز تجربه می‌کنند. یادگیری انسان و ساماندهی رفتار نوجوان در گرو نشاط و شادابی و هیجانات مثبت او بوده و خلاقیت، شکوفایی استعدادها در گرو نشاط و انبساط روحی انجام می‌شود (نیازآذری، 1393). لذا باتوجه به مباحث ذکرشده پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به این سؤال است که آیا آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر میزان از خودیگانگی تحصیلی و بهبود مولفه‌های هویت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهرستان بندرترکمن اثر دارد؟

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش از نظر هدف کاربردی و از لحاظ اجرا، نیمه‌آزمایشی از نوع پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل است. پایه هفتم

جلسه	هدف	محتوا	تکلیف
1	برقراری رابطه مؤثر، آشنایی اعضا با هدف تشکیل گروه، قوانین گروه، لزوم رعایت رازداری، پرداختن به ترس‌ها و گرانی‌های اعضا و بررسی تصور اعضا در مورد خود و خدا. آشنایی با مفهوم تقدم باطن بر ظاهر، ارزشمندی فطری و ویژگی‌های الهی درون خود و سعی در شکوفا کردن آنها و تشخیص ملاک اصلی برتری (رفتارهای خوب و پسندیده)	1) خوشامدگویی، معرفی در قالب بازی، بیان قوانین و هدف گروه. 2) بررسی نگرانی‌های اعضا. 3) ترسیم تصور اعضا از خود و خدا در قالب نوشتار	از دانش‌آموزان خواسته شد تا تصورات در مورد خود و خدا بر روی کاغذ بیاورند و به همراه داشتن آن در جلسه بعد.
2	آگاهی از تأثیر افکارها و رفتارها بر خود و دیگران از طریق اجرای آزمایش،	1) اجرای فعالیت‌های مذهبی گروهی	مشخص کردن یک ویژگی الهی درون خود و تلاش برای رشد آن در طول هفته
3	آشنایی با نعمت‌های الهی اطراف و درون خود و نحوه سپاسگزاری از آنها، بررسی تأثیر شکرگزاری و حسن ظن در بیشتر شدن نعمت‌ها	1) بررسی تکلیف جلسه قبل، 2) آشنایی با بخشش، دعا و عذرخواهی به‌عنوان روش‌های جبران رفتارهای نادرست	تکمیل کاربرگ و نصب جملات مثبت بر روی دیوار کلاس
4	آگاهی از ارزشمندی وجودی خود به‌عنوان بهترین آفریده خداوند علیرغم کاستی‌های موجود و شناسایی استعدادها و درونی خود	1) توضیح نقش شکرگزاری در بیشتر شدن نعمت‌ها.	کامل کردن کاربرگ «برنامه سپاس».
5	آگاهی از نقش حسن ظن، امیدواری و توکل در جذب خوبی‌ها از طریق انجام آزمایش عینی و تمرین تفکر مثبت در مورد خدا، خود، دیگران و آینده به صورت عملی	1) بررسی تکلیف جلسه قبل، 2) انجام تمرین و تکرار برجسب‌های افکار خوش‌بینانه و بدبینانه، نتیجه‌گیری و ارائه تکلیف.	بیان یک استعداد شخصی در کلاس و تلاش برای رشد دادن آن در طول هفته.
6	با ادب و احترام سخن گفتن، آشنایی با تأثیر گفتار و رفتار نیک بر خود و دیگران.	1) بررسی تکلیف. 2) بیان داستان گفتار زیبا براساس آیه قرآن (طه، 44)، ارائه تکلیف.	تلاش برای رعایت ادب در گفتار و رفتار با دوستان در طول هفته.
7	آشنایی با نیروی خیال‌پردازی به‌عنوان نعمتی الهی و نحوه استفاده صحیح از آن.	1) خیال‌پردازی مثبت از طریق جملات مثبت، بررسی احساسات و ارائه تکلیف.	بیان خیال‌پردازی‌های آموخته‌شده در کلاس درس
8	آگاهی از تأثیر افکار بر احساسات از طریق انجام آزمایش عملی، شناسایی و اصلاح افکار منفی اعضای گروه	1) انجام آزمایش افکار، 2) ارائه تکلیف و اجرای آزمون اندازه‌گیری شماره 6.	استفاده از افکار مثبت در طول هفته.
9	پروش حسن ظن نسبت به خود	1) بررسی تکلیف جلسه قبل، 2) انجام فعالیت عملی به منظور تقویت حسن ظن نسبت به خود. 3) ارائه تکلیف.	بیان ویژگی‌های مثبت ظاهری خود در آینه و شکرگزاری به‌خاطر آنها.
10	آشنایی عملی با این مسئله که لازم است در ابتدا خود را دوست بداریم تا بتوانیم دیگران را نیز دوست داشته باشیم.	1) بررسی تکلیف جلسه قبل، 2) انجام فعالیت «قطره چکان من و دوستی»، بررسی احساسات	تمرین خصلت همدلی و نودوستی در طول هفته
11	توجه آگاهانه به نعمت‌های الهی درون خود، دیگران و اتفاقات خوب آینده با تأکید بر مهربانی و قدرت خدا	1) بررسی تکلیف جلسه قبل، 2) آشنایی با مسئله «توجه و چگونگی آن» از طریق فعالیت	تمرکز بر ویژگی‌های مثبت دوستان و مسخره نکردن آنان. توجه در موقعیت‌های مختلف در طول هفته
12	بررسی احساسات دانش‌آموزان در مرحله خاتمه‌بخشی به گروه و اعلام پایان جلسات.	1) گفتگو درباره احساسات، آموخته‌ها و نتیجه‌گیری‌های خود از کلاس، آگاهی از پایان جلسات، پذیرایی، اهدای یادبود و تعیین زمان آزمون پیگیری.	اجرای آموخته‌ها در طول یک ماه آینده و در میان گذاشتن نتایج آن با دوستان و محقق در جلسه بعد

مجدداً ارزیابی شدند. در جدول (1) نیز خلاصه محتوای جلسات اثربخشی مبتنی بر آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب اجرا شده در پژوهش حاضر نشان داده شده است.

شیوه اجرا

پس از کسب رضایت از والدین دانش‌آموزان، تعداد 50 نفر از دانش‌آموزان در دو گروه 25 نفری در گروه آزمایش و کنترل قرار گرفتند و با پرسش‌نامه از خودبیبیگانی تحصیلی و هویت تحصیلی به‌عنوان پیش‌آزمون مورد ارزیابی قرار گرفتند. سپس گروه آزمایشی در 12 جلسه و هر هفته 2 جلسه 90 دقیقه‌ای تحت آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب قرار گرفت و در این فاصله نیز گروه گواه هیچ مداخله‌ای را دریافت نکرد. ملاک‌های خروج نیز مشتمل بر عدم رضایت والدین و غیبت بیش از 2 جلسه دانش‌آموزان در مراحل آموزش بود. پس از پایان دوره آموزش، گروه آزمایشی و گواه در مرحله پس‌آزمون و پیگیری

یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر 50 دانش‌آموز دختر پایه هفتم به‌طور تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل جایگزین شدند که میانگین و انحراف استاندارد شاخص‌های توصیفی متغیرهای مورد مطالعه در جدول 2 ارائه شده است. بر این اساس آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر هویت تحصیلی و از خودبیبیگانی تحصیلی در دانش‌آموزان تأثیرگذار بوده است.

جدول 3. نتایج آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق

متغیر	گروه	مرحله	تعداد آماره Z سطح معنی‌داری
هویت	کنترل	پیش آزمون	0/98
تحصیلی	کنترل	پس آزمون	0/38
موفق	آزمایش	پیش آزمون	0/931
موفق	آزمایش	پس آزمون	0/265
هویت	کنترل	پیش آزمون	0/20
تحصیلی	کنترل	پس آزمون	0/09
دیررس	آزمایش	پیش آزمون	0/052
دیررس	آزمایش	پس آزمون	0/337
هویت	کنترل	پیش آزمون	0/077
تحصیلی	کنترل	پس آزمون	0/072
سردرگم	آزمایش	پیش آزمون	0/88
سردرگم	آزمایش	پس آزمون	0/98
هویت	کنترل	پیش آزمون	0/66
تحصیلی	کنترل	پس آزمون	0/87
دنبال‌هرو	آزمایش	پیش آزمون	0/88
دنبال‌هرو	آزمایش	پس آزمون	0/855
هویت	کنترل	پیش آزمون	0/542
تحصیلی	کنترل	پس آزمون	0/265
دنبال‌هرو	بی‌هنجاری	پیش آزمون	0/494
دنبال‌هرو	بی‌هنجاری	پس آزمون	0/822
هویت	کنترل	پیش آزمون	0/78
بی‌هنجاری	بی‌معنایی	پس آزمون	0/942
بی‌هنجاری	بی‌معنایی	پیش آزمون	0/775
کنترل	آزمایش	پس آزمون	0/25
آزمایش	کنترل	پیش آزمون	0/706
آزمایش	کنترل	پس آزمون	0/337
بی‌معنایی	بی‌قدرتی	پیش آزمون	0/585
بی‌معنایی	بی‌قدرتی	پس آزمون	0/052
کنترل	آزمایش	پیش آزمون	0/176
آزمایش	کنترل	پس آزمون	0/09
بی‌قدرتی	اجتماعی	پیش آزمون	0/169
بی‌قدرتی	اجتماعی	پس آزمون	0/055
کنترل	کنترل	پیش آزمون	0/21
آزمایش	کنترل	پس آزمون	0/43
انزوای	از خودبیگانگی	پیش آزمون	0/18
انزوای	از خودبیگانگی	پس آزمون	0/57

جدول 2. میانگین و انحراف استاندارد، چولگی و کشیدگی مؤلفه‌های

متغیر	گروه	مرحله	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی
هویت	آزمایش	پیش آزمون	27/72	0/97	-1/112	1/472
تحصیلی	آزمایش	پس آزمون	30/80	1/38	-2/069	5/487
موفق	کنترل	پیش آزمون	27/92	0/86	-1/534	4/564
موفق	کنترل	پس آزمون	28/04	0/97	3/015	-0/965
هویت	آزمایش	پیش آزمون	29/44	0/50	0/257	-2/110
تحصیلی	آزمایش	پس آزمون	25/32	1/62	1/963	4/156
دیررس	کنترل	پیش آزمون	29/32	0/47	0/822	-1/447
دیررس	کنترل	پس آزمون	29/32	0/46	0/822	-1/447
هویت	آزمایش	پیش آزمون	35/48	0/59	-0/592	-0/540
تحصیلی	آزمایش	پس آزمون	29/48	0/50	0/085	-2/174
سردرگم	کنترل	پیش آزمون	35/56	0/58	-0/936	-/003
سردرگم	کنترل	پس آزمون	35/28	1/24	-3/417	4/190
هویت	آزمایش	پیش آزمون	33/36	0/56	-0/135	-0/684
تحصیلی	آزمایش	پس آزمون	28/20	0/70	0/461	0/696
دنبال‌هرو	کنترل	پیش آزمون	33/40	0/57	-0/282	-0/717
دنبال‌هرو	کنترل	پس آزمون	33/41	0/50	0/435	-1/976
هویت	آزمایش	پیش آزمون	15/68	0/47	-0/822	-1/447
بی‌هنجاری	بی‌هنجاری	پس آزمون	13/24	2/06	0/112	-1/271
کنترل	آزمایش	پیش آزمون	15/76	0/45	1/297	-0/354
آزمایش	کنترل	پس آزمون	15/68	0/47	-0/822	-1/447
بی‌معنایی	بی‌معنایی	پیش آزمون	13/76	0/66	0/302	-0/612
بی‌معنایی	بی‌معنایی	پس آزمون	11/88	1/90	0/622	-0/981
کنترل	آزمایش	پیش آزمون	13/56	0/65	0/747	-0/353
آزمایش	کنترل	پس آزمون	13/60	0/64	0/606	-0/480
بی‌قدرتی	بی‌قدرتی	پیش آزمون	15/72	0/67	-1/332	1/992
بی‌قدرتی	بی‌قدرتی	پس آزمون	13/88	1/73	0/096	-1/732
کنترل	آزمایش	پیش آزمون	15/76	0/59	0/108	-0/282
کنترل	آزمایش	پس آزمون	15/44	0/71	-0/902	0/376
انزوای	آزمایش	پیش آزمون	12/92	0/90	-0/529	-0/749
انزوای	آزمایش	پس آزمون	11/04	1/76	0/624	1/099
اجتماعی	کنترل	پیش آزمون	12/96	0/67	0/046	-0/606
کنترل	آزمایش	پس آزمون	12/94	0/66	-0/134	-0/557
آزمایش	آزمایش	پیش آزمون	58/08	1/49	0/338	-0/651
از خودبیگانگی	کنترل	پس آزمون	50/04	6/91	0/413	-1/830
از خودبیگانگی	کنترل	پیش آزمون	58/04	1/42	0/204	-0/194
کنترل	آزمایش	پس آزمون	58/84	1/02	-0/405	-0/929

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در این آزمون، سطوح احتمال (مقدار P) در کلیه متغیرهای تحقیق بزرگ‌تر از سطح خطا 0/05 می‌باشد. با توجه به مقدار P و عدم رد فرضیه صفر، توزیع داده‌ها منطبق بر توزیع نرمال قلمداد می‌گردد. در نتیجه، در آزمون فرضیات تحقیق از آزمون‌های پارامتریک استفاده شده است.

موفق 68 درصد و از خودبیگانگی تحصیلی با ضریب اتای 39 درصد دارد. F محاسبه شده برای متغیرهای بی‌هنجاری، بی‌معنایی، بی‌قدرتی و انزوای اجتماعی در سطح معناداری 99 درصد معنادار می‌باشد. این مهم بیانگر این واقعیت است که آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب اثر معناداری بر میزان از خودبیگانگی تحصیلی و بهبود مولفه‌های آن در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهر بندرترکمن داشته است و اندازه اثر آن برای متغیرهای بالا به ترتیب 0/40، 0/38، 0/27، 0/38 بوده که اثر قابل قبولی است. به عبارتی تغییرات نمرات پس‌آزمون نسبت با نمرات پیش‌آزمون ناشی از آموزش مفاهیم

جدول 4. نتایج آزمون لوین مبنی بر پیش فرض تساوی واریانس‌ها

شاخص آماری	لوین	درجه آزادی صورت	درجه آزادی سطح	مخرج معناداری
هویت تحصیلی موفق	2/17	1	48	0/10
هویت تحصیلی دیررس	2/41	1	48	0/15
هویت تحصیلی سردرگم	2/64	1	48	0/13
هویت تحصیلی دنباله‌رو	0/83	1	48	0/36
بی‌هنجاری	1/02	1	48	0/31
بی‌قدرتی	0/84	1	48	0/53
بی‌معنایی	0/46	1	48	0/50
انزوای اجتماعی	0/099	1	48	0/75
از خودبیگانگی تحصیلی	1/32	1	48	0/62

جدول 5. نتایج آزمون تحلیل کواریانس چندمتغیری مولفه‌های خودبیگانگی تحصیلی و هویت تحصیلی

مولفه	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری	مجذورات
بی‌هنجاری	68/99	1	68/99	29/63	$P \geq 0/001$	0/40
بی‌معنایی	42/72	1	42/72	27/26	$P \geq 0/001$	0/38
بی‌قدرتی	29/76	1	29/76	16/77	$P \geq 0/001$	0/27
انزوای اجتماعی	49/87	1	49/87	27/92	$P \geq 0/001$	0/38
کل	702/30	1	702/30	28/01	0/000	0/39
هویت تحصیلی موفق	104/99	1	104/99	95/60	$P \geq 0/001$	0/68
هویت تحصیلی دیررس	210/09	1	210/09	186/01	$P \geq 0/001$	0/80
هویت تحصیلی سردرگم	404/08	1	404/08	500/70	$P \geq 0/001$	0/91
هویت تحصیلی دنباله‌رو	328/11	1	328/11	935/01	$P \geq 0/001$	0/95
کل	736/724	1	736/724	235/126	$P \geq 0/001$	0/359

معنوی با محوریت مذهب بوده است. توان آماری نیز حدود 99 درصد گزارش شده که حاکی از کفایت حجم نمونه می‌باشد. F محاسبه شده برای متغیرهای بی‌هنجاری، بی‌معنایی، بی‌قدرتی و انزوای اجتماعی در سطح معناداری 99 درصد معنادار است. این مهم بیانگر این واقعیت است که آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب اثر معناداری بر میزان مولفه‌های هویت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهر بندرترکمن داشته است و اندازه اثر آن برای متغیرهای بالا به ترتیب 0/68، 0/80، 0/91، 0/95 بوده که اثر قابل قبولی است. به عبارتی تغییرات نمرات پس‌آزمون نسبت با نمرات پیش‌آزمون ناشی از آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بوده است. توان آماری نیز یک گزارش شده که حاکی از کفایت حجم نمونه می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب به مهارت‌های معنوی اشاره دارد که توانمندی حاصل از فرآیند ارتباطی و تعالی بخش در ابعاد مختلف خود، دیگر انسان‌ها، طبیعت و خداوند است که اساس آن ارتباط با خداوند به‌عنوان مبدأ و منشأ حقیقت و غایت هستی است (یوسف‌زاده و تاشک، 1397). به همین دلیل پژوهش

باتوجه به نتایج جدول 4، خطای واریانس گروه‌های مورد مطالعه همگن و برابر است چون مقدار F به دست آمده برای کلیه متغیرهای پژوهش در سطح اطمینان $P < 0/05$ معنادار نیست. لذا مفروضه همگنی واریانس‌ها برقرار بوده و این پیش‌فرض رد نمی‌شود. همچنین برای بررسی همگنی ماتریس واریانس-کواریانس متغیرهای وابسته در گروه‌های مورد مطالعه از آزمون ام باکس استفاده شده که نتایج این آزمون بیانگر برقراری این مفروضه می‌باشد ($BOX_M = 3/46$ ، $P = 0/10$ ، $F = 1/01$).

نتایج موجود در جدول 5 نشان می‌دهد، با کنترل پیش‌آزمون، میانگین‌های از خودبیگانگی تحصیلی و مولفه‌های هویت تحصیلی گروه آزمایش در مرحله پس‌آزمون، در سطح خطای 0/05 تفاوت معناداری دارد. بنابراین آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر میزان از خودبیگانگی تحصیلی و بهبود مولفه‌های آن در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهر بندر ترکمن اثر دارد. همچنین بررسی ضریب اتا نشان می‌دهد که آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بیشترین تأثیر را با ضریب اتای 95 درصد بر میزان از خودبیگانگی تحصیلی، پس از آن هویت تحصیلی سردرگم با ضریب اتای 92 درصد، هویت تحصیلی دیررس با ضریب اتای 81 درصد، هویت تحصیلی

و انسجام شخصیت را ارتقاء می‌بخشد؛ راهکارهای کنار آمدن منحصر به فردی را فراهم می‌آورد؛ و موجب پدید آمدن احساس معنا و هدف در زندگی فرد می‌شود (مارسینیاک و همکاران، 2016) و همین احساس معنا در زندگی است که می‌تواند در پیشگیری از خود بیگانگی دانش‌آموزان اثرگذار باشد (آذرخداد، 1401).

پژوهش حاضر در نهایت نشان داد، آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر مولفه‌های هویت تحصیلی (هویت تحصیلی موفق، هویت تدریس دیررس، هویت تحصیلی سردرگم و هویت تحصیلی دنباله‌رو) در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهر بندرترکمن اثر داشته و همسو با نتایج پژوهش‌های محمدپور و همکاران (1394) و خان (2018) می‌باشد. در همین راستا، آموزش هم‌زمان دو متغیر اثرگذار بر زندگی تحصیلی و شخصی دانش‌آموزان یعنی مفاهیم معنوی و مذهب می‌تواند آنها را از بسیاری از چالش‌های تحصیلی مانند از خود بیگانگی تحصیلی برهاند و آنان را در زمینه بهبود هویت تحصیلی یاری رساند (موسوی و حیدرپور مرند، 1391) و از طرفی نیز هویت تحصیلی اشاره به باور شخص درباره نحوه درس خواندن و استفاده از راهبردهای مؤثر برای کسب موفقیت در این مسیر دارد (خلخالی، 1396). لذا تأثیرپذیری از آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب می‌تواند بر هر دوی این متغیرهای تحصیلی تأثیر بسزایی داشته باشد چرا که معنویت دربرگیرنده ادراکات حاصل از خود و ترکیبی از عوامل شخصیتی و باورهای بنیادین درباره‌ی بودن و داشتن معنی در زندگی است و زمانی که با محوریت مذهبی همراه شود زمینه بهبود از خود بیگانگی تحصیلی و هویت تحصیلی در دانش‌آموزان را فراهم خواهد ساخت (گانگا و کوتی²، 2013). سرانجام باید گفت، دین نقش اساسی در تکوین هویت افراد دارد چرا که رفتارها، گرایش‌های مذهبی و معنویت توأم با آن جزء فاکتورهای اساسی در زندگی انسان‌ها هستند، بر همین اساس نیز اعتقادات مذهبی نقش مهمی در سبک زندگی افراد و نحوه برخورد با مشکلات زندگی داشته و این امر در سازمان‌های اجتماعی به خصوص سازمان‌های آموزشی مانند مدرسه به لحاظ وجود عوامل انسانی متعدد که در یک راستا برای رسیدن به اهداف سازمانی مجتمع شده‌اند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (گودرز زاده، 1397). در واقع آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب موجب می‌شود دانش‌آموزان نوعی نظام اخلاقی و اجتماعی مستحکم‌تر و قانونمندتری نسبت به سایر دانش‌آموزان دارا گردند و مولفه‌های از خود بیگانگی تحصیلی (بی‌هنجاری، بی‌معنایی، بی‌قدرتی و انزوای اجتماعی) نیز در آنها کاهش چشمگیری به همراه داشته و از بُعد دیگر نیز، در بسیاری از امور تحصیلی که مانع پیشرفت و موجب زوال و نابودی هویت

حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر میزان از خود بیگانگی تحصیلی و هویت تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهر بندرترکمن انجام شده است که با نتایج گودرز زاده، (1397)، رشیدزاده (1400)، عظیمی و همکاران (1397)، اینکرسول و همکاران (2021)، بوزایر و همکاران (2020)، ساری و همکاران (2019)، پنت و سیرواستاوا (2019) همسو است.

در واقع معنویت، باور و نگرش به آن رضایت قلبی و لذتی است که در زیر امواج متلاطم زندگی موجب ارتقاء امیدواری و افزایش معنا در زندگی می‌شود (سعادت‌طلب و جعفری، 1399) و اعتقادات با محوریت مذهب به عملکرد فرد براساس اعتقادات منسجم و یکپارچه توحیدی که خداوند را محور امور دانسته و ارزش‌ها، اخلاقیات، آداب و رسوم و رفتارهای انسان را با طبیعت، یکدیگر و خویشتن تنظیم می‌کند اشاره دارد (حسینی، 1397). بر همین اساس مطالعات هیلین¹ و همکاران (2016) نشان داد، امور معنوی با محوریت باورهای مذهبی، آیین‌ها و تعهدات با نتایج مثبت مانند بهبود کیفیت زندگی بهتر، بهزیستی، سلامت جسمی و روانی مثبت اجتماعی و فردی افراد در حیطه‌های مختلف زندگی شخصی، شغلی و تحصیلی مرتبط هستند. همچنین مطالعات رشیدزاده (1400)، گودرز زاده (1397)، عباسی جندانی و همکاران (1397) نشان داد آموزش برنامه مبتنی بر معنویت و آموزه‌های دینی بر افزایش تاب‌آوری تحصیلی، هویت فردی و کاهش از خود بیگانگی تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر مثبت و معناداری داشته است. همچنین به منظور اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر مولفه‌های از خود بیگانگی تحصیلی (بی‌هنجاری، بی‌معنایی، بی‌قدرتی و انزوای اجتماعی) در دانش‌آموزان دختر پایه هفتم شهر بندرترکمن می‌توان گفت، مذهب دارای دو مولفه درونی و بیرونی است، به گونه‌ای که افراد دارای محوریت مذهب درونی به سمت مذهب تعهد کاملی به عقاید مذهبی‌شان دارند و تأثیر دین در هر جنبه از زندگی‌شان آشکار است. در حالی که افراد دارای محوریت مذهب بیرونی دین را امری خارجی و ابزاری می‌دانند که فرد برای ارضای نیازهای خود از آن استفاده می‌کند (زارعی و همکاران، 1399)؛ لذا این دانش‌آموزان به دلیل سستی در مذهب خود از خود بیگانگی بیشتری را نسبت به دانش‌آموزانی که محوریت مذهب آنها درونی است، تجربه می‌کنند. زمانی که دانش‌آموزان دچار از خود بیگانگی تحصیلی و بی‌هنجاری، بی‌معنایی، بی‌قدرتی و انزوای اجتماعی شوند مذهب می‌تواند حمایت آنها را تأمین کند چرا که مذهب به تحقق حمایت فردی و اجتماعی کمک می‌کند

فصلنامه علمی پژوهش در یادگیری آموزشی و مجازی. 70-50 (3).

سعادت طلب، آیت؛ جعفری، مصطفی (1399). تحلیل نقش نشاط معنوی در رابطه میان سرمایه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی با تاب‌آوری کارکنان در برابر همه‌گیری بیماری کووید 19 در دوران فاصله‌گذاری اجتماعی. فصلنامه پژوهش در سلامت روان‌شناختی، 14 (1)، 141-168.

عباسی جندانی، جواد؛ مهربانی، حسینعلی (1397). پیش‌بینی انگیزش پیشرفت تحصیلی براساس متغیرهای بیگانگی تحصیلی، سرمایه اجتماعی، میزان استفاده از رسانه‌ها و متغیرهای جمعیت‌شناختی در دانشجویان کارشناسی پسر خوابگاهی دانشگاه اصفهان در سال تحصیلی 95-1394. نشریه پژوهش‌های تربیتی، 5 (37)، 22-36.

عظیمی، داریوش؛ محمد امین‌زاده، دانا؛ شریعتمدار، آسیه (1397). اثربخشی معنویت درمانی اسلامی بر تعلل‌روزی و اشتیاق تحصیلی دانشجویان پرستاری. دو فصلنامه راهبردهای توسعه در آموزش پزشکی، 5 (2)، 97-108.

فلاحی، وحید؛ میکائیلی، نیلوفر؛ عطادخت، اکبر؛ احمدی، شیرین (1398). نقش خودتنظیمی و از خودبیگانگی تحصیلی در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان. فصلنامه شناخت، 5 (26)، 72-82.

گودرزی‌زاده، علی (1397). نقش جهت‌گیری مذهبی معنویت بر هویت فردی دانشجویان دانشگاه اراک. دومین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، مشهد. مشاوره، تعلیم و تربیت.

محمدپور، سمانه؛ زینلی، خاتره؛ سیاهپوس منفرد، مسلم؛ پیرنیا، بیژن (1394). اثربخشی آموزش هوش معنوی بر سرزندگی تحصیلی و بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی لرستان. نشریه اسلام و سلامت، 2 (3)، 41-33.

معادی رودسری، میترا (1398). شادابی تحصیلی و خوش‌بینی دانش‌آموزان. تهران: نشر ندای کارآفرین.

مهدی‌زاده، فریده، مومنی مهموئی، حسین (1398). بررسی رابطه بین هویت تحصیلی و نگرش نسبت به مدرسه با اهمال کاری تحصیلی دانش‌آموزان. فصلنامه آموزش در علوم انتظامی، 6 (21)، 71-91.

موسوی، سید کمال‌الدین؛ حیدرپور مرند، سکینه (1391). تحلیل جامعه‌شناختی بیگانگی تحصیلی دانشجویان مطالعه موردی دانشگاه شاهد. فصلنامه علوم اجتماعی، 56 (2)، 35-72.

میرزایی، عزت‌اله؛ افشاریان، ندا (1396). رابطه کیفیت دلبستگی و از خودبیگانگی روانی با رفتارهای جامعه‌ستیزانه در دانش‌آموزان. فصلنامه خانواده و پژوهش، 14 (4)، 47-68.

نیاآزادی، کیومرث (1393). بررسی تأثیر شادابی و نشاط در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه شهرستان ساری. دو فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی، 1 (1)، 35-57.

یوسف‌زاده، پروین؛ یوسف‌زاده، ناهید و تاشک، آناهیتا (1397). بررسی اثربخشی مهارت‌های معنوی مبتنی بر آموزه‌های قرآن کریم و روایات ائمه بر شادکامی و سرمایه روان‌شناختی. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، 2 (7).

تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود دوری جویند و در نهایت موفقیت تحصیلی آنها محقق خواهد شد. با وجود این چالش‌های پژوهش حاضر، به وضعیت بیماری کرونا و دشواری‌های مرتبط با دوره‌های آموزشی گروه آزمایش و توزیع پرسش‌نامه‌ها در پیش‌آزمون و پس‌آزمون اشاره دارد. سرانجام پیشنهاد می‌گردد، تشکیل انجمن‌های معنوی با محوریت مذهب، کانون‌های فرهنگی- مذهبی در مدارس و تحت نظارت آموزش و پرورش در جهت ارتقاء باورها و اعتقادات مذهبی و پایبندی به آنها و در نهایت کاهش از خودبیگانگی دانش‌آموزان راهگشا باشد.

منابع

آذرخداد، فاطمه (1400). پیش‌بینی راهبردهای موفقیت براساس سرمایه فرهنگی خانواده و سوگیری مذهبی دانشجویان پیام‌نور بندرگز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه روان‌شناسی.

الوندی، محمدجواد (1393). طراحی الگوی مفهومی معنویت از دید حضرت امام خمینی (ره) با توجه به توصیه‌های معنوی ایشان به دست‌اندرکاران دفاع مقدس. فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، 17 (23)، 1-25.

امینی، آرزو؛ شریعتمدار، آسیه؛ نعیمی، ابراهیم (1396). اثربخشی آموزش مفاهیم معنوی با محوریت مذهب بر مشکلات رفتاری کودکان. فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، 8 (29)، 39-55.

ثلاثی، محسن (1397). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. تهران: نشر علمی.

حسینی، سید مجتبی (1397). دینداری در دنیای معاصر. تهران: نشر نیستان.

خلخالی، وحید (1396). نظریه‌های نوین انگیزش در آموزش و پرورش. تهران: نشر آرمان.

رشیدزاده، عبدالله (1400). اثربخشی آموزش برنامه مبتنی بر معنویت و آموزه‌های اسلامی بر اضطراب و تاب‌آوری تحصیلی دانش‌آموزان. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، 5 (1)، 7-34.

رفیعی فرد، مرضیه، نیکدل، فریبرز، تقوایی‌نیا، علی (1401). رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده و هیجان‌های تحصیلی با نقش واسطه‌ای هویت تحصیلی. فصلنامه علمی پژوهش در یادگیری آموزشی و مجازی. 106-91 (3)، 10.

روان، احمد؛ سماوی، سید عبدالوهاب؛ جاودان، موسی؛ حاجی عزیززاده، کبری (1400). پیش‌بینی عملکرد تحصیلی براساس هویت تحصیلی، حمایت معلم، سازگاری تحصیلی و عضویت روان‌شناختی در مدرسه بر دانش‌آموزان. تازه‌های علوم شناختی، 3 (23): 91-79.

زارعی، محمد؛ نظری، علی محمد؛ زهراکار، کیانوش (1399). بررسی رابطه بخشش و جهت‌گیری مذهبی با تعارض زناشویی. پژوهش در دین و سلامت، 6 (2)، 87-99.

سرمدی، محمدرضا، زارع، آزاده، حسینی، محمد (1393). تبیین دیدگاه مذهبی روسو و نقد درونی دلالت‌های آن در آموزش دینی.

- Buzzai, C., Sorrenti, L., Tripiciano, F., Orecchio, S., & Filippello, P. (2020). School alienation and academic achievement: The role of learned helplessness and mastery orientation. *School Psychology*. Advance online publication.
- Cachun, S. (2018). The relationship between perceived social, family and spiritualand loneliness with satisfaction of life of students. *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 40, 757-768.
- Ganga, N.S., & Kutty, V.R. (2013). Influence of Religion, Religiosity and Spirituality on Positive Mental Health of Young People. *Mental Health Religion & Culture*, 16 (4), 435-443
- Hainlen, R. L., Jankowski, P. J., Paine, D. R., & Sandage, S. J. (2016). Adult attachment and well-being: Dimensions of differentiation of self as mediators. *Contemporary Family Therapy*, 38 (2), 172-183.
- Ingersoll, Iliott; Elliott ,Sophia ; Drcar ,Stephanie .(2021). Spiritual and Religious Support for Underrepresented First Generation, Low-Income (UFGLI) Students, *Religions*,12(7), 548; <https://doi.org/10.3390/rel12070548>.
- Marciniak, R., Sheardova, K., Hudecek, D., Vyhnaek, M., Nedelska, Z., & Hort, J. (2016). Spiritual Well-Being As A Protective Factor For The Effect Of Medial Temporal Lobe Atrophy On Memory: Data From Czech Brain Aging Study. *Alzheimer's & Dementia: The Journal of the Alzheimer's Association*, 12 (7), 1002-1003.
- Morinaj, J., Hadjar, A. & Hascher, T.(2020). School alienation and academic achievement in Switzerland and Luxembourg: a longitudinal perspective. *Soc Psychol Educ*, 23:279–314.
- Mosurinjohn,Sharday;Watts,Galen.(2021).Religio us Studies and the Spiritual Turn In: Method & Theory in the Study of Religion,brill, 7, 235
- Pant, N., & Srivastava, S. K. (2019). The Impact of Spiritual Intelligence, Gender and Educational Background on Mental Health among College Students. *Journal of religion and health*, 58(1), 87-108.
- Sari, R.K., Zulaikhah, S.T., Mahdiyah, D. (2019). Study on emotional intelligence and spiritual intelligence as a prediction of students cumulative'grade points average. *J Crit Rev*, 6 (5), 1-6.
- Was, C. A., & Isaacson, R.M. (2008). The development of a measure ofacademic identity status. *Journal of Research in Education*, 18, 94-105.